

ПРОБЛЕМИ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В. О. Сич

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та теорії держави і права
Чорноморського державного університету
імені Петра Могили (м. Миколаїв)*

УДК 35.073 (477)

ГОЛОВНІ ЦІЛІ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК

Визначаються головні цілі в діяльності юридичної клініки: по-перше — це надання безкоштовної правової допомоги, в першу чергу, малозабезпеченим громадянам; друга мета — використання клінічної діяльності в процесі навчання студентів, щоб вони знали не тільки те, що написано в законах і підручниках, але й те, що відбувається в реальному житті, і одержали практичні навички в консультуванні, складанні документів, веденні судових справ, оскарженні неправомірних дій, рішень і вироків судів.

Ключові слова: експериментальні положення, координація навчального процесу, легальні клініки, безкоштовна юридична допомога, “дуалізм”, професіоналізм студента-юриста, удосконалення практичних навичок, модель штатних юристів.

*Est ars boni et aequi
(Право — це наука про добро й справедливість)*

Основним змістом діяльності юридичних клінік є можливість надбання професіоналізму студентами-юристами, засвоєння ними принципів та методів роботи з громадянами, а також надання під керівництвом викладачів безкоштовної юридичної допомоги малозабезпеченим верствам населення [1].

Актуальність теми обраного дослідження у тому, що відбувається “розподіл” між правом у підручниках і правом на практиці, цей “дуалізм” може і повинен бути ліквідований організацією процесу проходження студентом-юристом практики в юридичних клініках; надання безкоштовної правової допомоги, в першу чергу, малозабезпеченим громадянам.

Термін “юридична клініка” походить від американського “*legal clinics*”, а сенс діяльності власне клініки, з одного боку, — в удосконаленні студентами практичних юридичних навичок під керівництвом досвідчених викладачів, а, з іншого, — у наданні безоплатної правової допомоги малозабезпеченим верствам населення [2].

Засадами функціонування юридичних клінік є синтез інтересів: громадяни, які потребують правової допомоги, і не в змозі оплатити послуги адвоката, готові звернутися за порадою до студента. Водночас студенти зацікавлені в набутті практичних навичок,

що сприятимуть майбутньому працевлаштуванню і кар'єрі. Це дозволяє досягти, таким чином, відразу трьох цілей:

- надання юридичних послуг малозабезпеченим громадянам;
- сприяння соціальним змінам у суспільстві;
- виховання у студентів світогляду справжнього юриста.

Ю. А. Моїсєєв та П. А. Денисенко, розглянувши деякі питання діяльності юридичних клінік з захисту прав та свобод громадян, дійшли висновку, що головними цілями діяльності юридичної клініки є:

- 1) надання безкоштовної правової допомоги в першу чергу малозабезпеченим громадянам;
- 2) використання клінічної діяльності в процесі навчання студентів, щоб вони знали не тільки те, що написано в законах і підручниках, але й те, що відбувається в реальному житті [3].

Основні принципи, що стосуються ролі юристів, прийняті на восьмому Конгресі ООН у 1990 році, проголосили найважливіші положення забезпечення прав і основних свобод людини. При цьому вказується, що особливу увагу слід приділяти наданню допомоги бідним та іншим особам, що перебувають у несприятливому становищі, для того, щоб вони могли відстоювати свої права і, коли це необхідно, звертатися за допомогою до юриста.

Конституція України в ст. 59 передбачає, що кожен громадянин має право на правову допомогу. У випадках, що передбачені законом, ця допомога здійснюється безкоштовно. Однак нездатність значної частини населення України оплатити послуги професійних юристів є причиною порушення положень Конституції.

Надання студентами безкоштовної юридичної допомоги малозабезпеченим незахищеним верствам населення сприяє формуванню в студентів власних поглядів на юридичну професію, питання етичного характеру, ефективність роботи правової системи в цілому.

Наслідки роботи студента в юридичній клініці виявляються не тільки в досягненні високої професійної компетенції, але й у певних змінах його поглядів як особистості, розумінні соціальних цінностей. Таке становлення студента-юриста можливо тільки в результаті його діяльності, що ставить за мету вирішення конкретного соціального завдання — надання правової допомоги малозабезпеченим.

Необхідність функціонування юридичних клінік повинна бути визнана з боку інституту адвокатури, правоохоронних і судових органів. У світлі цього видається необхідною умовою розробка спільних програм, проведення тренінгів, семінарів і конференцій за участю професійних юристів і студентів юридичних клінік. Це дозволить не на словах, а на ділі домогтися реальних змін у сфері правосуддя, захисту прав і інтересів громадян, виховання нового покоління юристів на принципах верховенства права.

Ідея про те, що юридична допомога для малозабезпечених є обов'язковою умовою принципу рівності перед законом, вже більше ста років тому була висловлена в Європі, починаючи з таких європейських законодавчих актів, як австрійське *Justizgesetzsammlung* JGS від 1781 року, *Hofdekret* від 1791 року, іспанський *Reglamento por l'Administracion de la Justicia* від 1835 року, французький *Code Procedurale* від 1851 року, німецький *Zivilprozeordnung* від 1877 року і т.п.

Юридична допомога розглядалася, в основному, як безкоштовна юридична допомога в кримінальних справах, хоча в кінці 1920-х рр. це поняття стало включати звільнення від виплати судових витрат і надання субсидій для оплати послуг адвокатів по цивільних й інших справах. Тільки в 1970-1980-х роках з'явилося розуміння того, що юридичні консультації та допомогу необхідно надавати на початкових стадіях, до того як проблема переросте в судовий конфлікт. В цей час рух на підтримку надання юридичної допомоги визначив, що консультації і роз'яснення на досудовій стадії можуть допомогти людям уникнути судового розгляду справи [4].

Послуги з надання юридичної допомоги не однорідні: вони включають різні типи юридичної допомоги, які можна класифікувати по декількох критеріях. Такі критерії вельми різноманітні: це може бути спосіб надання юридичної допомоги клієнту (особиста консультація, консультація по телефону або по Інтернету), тип допомоги (усна консультація, допомога в складанні письмових документів, представництво в державних органах, представництво в суді).

Зазвичай сфери права, в яких юрист може давати консультації в рамках системи юридичної допомоги, перераховуються нормативним актом, що визначає порядок функціонування системи юридичної допомоги в конкретній країні. Наприклад, в Англії і Уельсі Акт “Про доступ до правосуддя” надає постачальникам юридичної допомоги право надавати консультування тільки в наступних сферах права: сімейне право, питання імміграції і надання притулку, житлове право, психічне здоров’я, медичне обслуговування, освіта, “судовий контроль” (перевірка судовими органами законодавчих актів і актів виконавчої влади на предмет їх відповідності конституційним нормам і принципам), оскарження дій поліції, права споживачів, соціальне забезпечення, питання, пов’язані з борговими зобов’язаннями, трудове право, а також питання відшкодування шкоди, заподіяної особі, і шкоди, заподіяної в результаті лікарської халатності.

Представництво в суді — це другий головний вид юридичної допомоги, доступної для клієнта, що пройшов перевірку на наявність підстав надання йому юридичної допомоги. Зазвичай, це вторинна юридична допомога, що надається в тих випадках, коли проблему клієнта неможливо розв’язати на першому етапі консультації і допомоги.

Контроль якості субсидійованої юридичної допомоги необхідний суспільству і державі, які повинні бути упевнені в системі юридичної допомоги. Контроль якості є передумовою гарантії доступу до правосуддя для малозабезпечених та знедолених груп, нарівні з іншими групами суспільства. При правильному застосуванні, контроль якості надає керівнику інформацію для подальшого аналізу і може бути підставою для ухвалення певних адміністративних рішень.

Кажучи про методи забезпечення і контролю якості, завжди слід мати на увазі, що вони залежать від конкретних особливостей моделі надання юридичної допомоги. В той же час може трапитися і так, що вся модель юридичної допомоги буде перетворена для відповідності знов розробленим і введеним в дію стандартам якості або системі забезпечення якості. Модель *judicare* — це система, в якій юридична допомога визначена як право всіх осіб, що підпадають під критерії надання субсидійованої юридичної допомоги, на отримання відповідної допомоги, що надається приватними практикуючими адвокатами. Послуги адвокатів з надання подібної юридичної допомоги оплачуються (компенсуються) державою. Це визначення в 1978 році приводилося в книзі Гарту і Каппелетти [5]. Ця модель юридичної допомоги застосовується в Англії і Уельсі, Австралії, Шотландії, Норвегії, Швеції, в більшій частині Канади і в деяких штатах США.

Програма *pure judicare* передбачає, що адвокати, які вирішили брати участь в програмі по наданню юридичної допомоги, одержують виплати після надання допомоги. Адвокат повинен погодитися з вимогами, що пред’являються до учасників програми, а також з фіксованими тарифами за надані послуги. Хоча гонорари в системі *judicare* істотно нижчі, ніж звичайні гонорари при веденні приватної практики, адвокати можуть бути зацікавлені в наданні юридичної допомоги з інших причин. Чиста програма *judicare* передбачає отримання адвокатами компенсацій за надані в рамках програми послуги або від місцевої адміністрації, або через колеги адвокатів або іншу організацію (і тоді компенсації надаються через ці структури). Іноді програма пов’язана з судовою системою, коли суди направляють малозабезпечених учасників судочинства, що мають право на субсидійовані юридичні послуги, до адвокатів, що беруть участь в цій програмі. У такому разі адвокати представляють свої рахунки суду для перевірки і подальшої оплати.

Модель штатних юристів (державних захисників) відрізняється від моделі *judicare* за типом надавача юридичної допомоги. У моделі штатних юристів держава або орган, що управляє системою юридичної допомоги, створює мережу офісів (служби державних захисників, бюро, “вікна”), спеціально призначених для надання юридичної допомоги

малозабезпеченим. Служби створюються за територіальною ознакою, в них працюють штатні співробітники, що приймаються на повну ставку з певною зарплатою, що не залежить від робочого навантаження.

Створення мережі невеликих бюро, розташованих по всій країні, може розв'язати проблему доступу до юридичної допомоги для малозабезпечених верств населення і сільських мешканців. Розташовані в кожному бідному районі, такі бюро можуть стати "форпостами" або "першої лінії" для надання юридичних послуг. На відміну від приватно практикуючих адвокатів, що у кожному окремому випадку ухвалюють рішення про те, чи слід прийняти справу або відмовити в прийомі, штатні юристи або державні захисники доступні кожному, хто має право на отримання юридичної допомоги. Ці юристи можуть мати досвід юридичної роботи і бути фахівцями у відповідних галузях права. Разом з тим дотепер ведуться суперечки про те, чи можуть штатні юристи (державні захисники) надавати послуги хоча б того ж рівня якості, що і досвідчені приватні адвокати або члени колегій адвокатів. За результатами оцінки пілотного проекту, що проводився в Единбурзі протягом трьох років, виявилось, що державні захисники вирішують справи на початкових етапах, порівняно із адвокатами. Їх клієнти частіше визнавали свою вину на попередніх слуханнях, і їх справи не досягали стадії судового розгляду. Це потенційно може сприяти економії засобів системи юридичної допомоги (хоча поки така економія не виявлена). Але це також означає, що у штатних юристів вищі показники по числу звинувачувальних вироків.

У дослідженні, що проходило в Англії в рамках останнього пілотного проекту Комісії по юридичних послугах, проводилися прямі порівняння того, як консультанти, що не є професійними юристами (студенти юридичних факультетів), вели справи про боргові зобов'язання, житло, соціальних виплатах і трудових спорах. Було встановлено, що якість роботи непрофесійних консультантів часто була вищою, ніж у адвокатів. Наголошувалося на трьох головних відмінностях:

— по-перше, непрофесійні консультанти приділяють конкретній справі більше часу: у два або в два з половиною рази більше, ніж професіонали. Цей результат був незмінним для різних видів роботи і для справ різної складності. Непрофесіонали довше розмовляють з клієнтами і ретельніше проводять аналіз нормативної бази.

— по-друге, ступінь задоволеності клієнтів допомогою, наданою непрофесійними консультантами, був вищим. Клієнти ставили вищі оцінки за те, що їх вислуховували, давали їм пояснення, виступали за їх права і відносилися до них небадьуже.

— по-третє, дослідження включало "колегіальну оцінку" (*peer review*) матеріалів справ.

До сьогоднішнього дня залишається нерозв'язаною проблема невідповідності підготовки фахівців у сучасних вузах (яка здійснюється шляхом академічного навчання) вимогам практичної діяльності. Дуже часто навчання, пронизане уможлидним змістом, формує лише абстрактне уявлення фахівця про майбутню роботу. Тому найчастіше випускники навчальних закладів на практичній роботі змушені в буквальному значенні перенавчатися, адаптуючись до умов праці. Зокрема фахівці юридичних професій, оволодіння якими вимагає не тільки особистісних задатків, покликання й освіти, але і великого життєвого досвіду, цілого ряду професійних навичок та вмінь. Такі, у першу чергу, професії юриста, судді, прокурора, а також слідчого і деяких інших. Більшість цих професій у даний час вважаються престижними. Успіхи у юридичній діяльності, особливо пов'язані із спілкуванням, управлінням людьми у складних професійних ситуаціях, визначаються не тільки академічною оцінкою отриманих знань і здібностями до навчання, але й цілою низкою інших особистих якостей, що у навчальному процесі, як правило, не реалізуються і не перевіряються [6].

Міністерство освіти і науки України відзначає, що майже в кожному закладі освіти юридично-гуманітарних напрямів, незалежно від того, чи існує там навчання в "Юридичній клініці" чи ні, повинна забезпечуватись організація якісного навчально-виховного процесу при вивченні права.

Вищі заклади освіти України юридичного спрямування процес навчання завжди розглядають як частину процесу професійної підготовки, маючи в своєму арсеналі організацію та проведення практики студентів в юридичних структурах держави.

Традиційна організація навчального процесу дає можливість надавати базові знання, необхідні для проведення правового дослідження і аналізу, а також вивчення діючих норм та цінностей в праві. Але знання про щоденне функціонування правової системи, розробка ідей практики, що переважають у правовій сфері, розвиток якостей, необхідних для практичної роботи юриста, на даному періоді організації навчально-виховного процесу мають суттєві недоліки.

В освітній діяльності закладів юридичної освіти не існує традиції систематичного емпіричного вивчення взаємодії вчених-юристів з юристами-практиками. Випадає і такий аспект навичок студентів як зв'язок між теоретичними канонами і процесом прийняття юридичних рішень в майбутній практичній діяльності. Розвивається або зникає діяльнісний підхід до організації навчального і виховного процесу.

На окремому засіданні науково-методичної комісії з права МОН України напрацьовано деякі основні методичні засади впровадження курсу "Юридичні клініки" в навчальні плани та в навчальний процес. Міністерство освіти і науки пропонує наступне:

Застосування курсу "Юридичні клініки" повинно концентруватися на фактичному функціонуванні правової системи України особливо на правовиконавчому рівні.

Впровадження вказаного курсу повинне за основну мету мати можливість зблизити (об'єднати) нормативне і описове, конкретне і абстрактне, аналітичне і практичне. В основі вказаного зближення (об'єднання) повинна бути ідея усунення розбіжностей різниці між теорією і практикою при вивченні права.

Зміст курсу "Юридичні клініки" повинен сприяти підвищенню фахових якостей юриста. Складові цього процесу: розвиток продуктивності, збагачення компетентності, розуміння суспільних зв'язків.

В навчальному плані має бути аналіз відносин юриста в процесі практичної роботи з "протилежними сторонами". Мета — розвинути хист студентів до ведення бесіди з клієнтом, розслідування, наукового пошуку, вивчення практики, ведення переговорів, дачі консультацій, порад.

Метою вказаного курсу як спеціалізації є надання можливості студенту навчитися прийомом позитивно впливати на інших, здобувати необхідні навички у цьому.

Основою курсу повинні бути педагогічні підходи до досягнення викладених вище цілей. Педагогічний процес зосереджується на інструктуванні з боку викладачів, фахівців з досвідом, а також на взаємному аналізі, дослідженні цього процесу викладачем і студентом.

Суттєвим напрямом курсу "Юридичні клініки" є введення студента в реальні життєві ситуації, практичне використання своїх знань і застосування своїх розумінь.

Така переорієнтація методології викладання не повинна применшити центральну роль, яка відведена вивченню законодавчих актів і широкого спектру навчальних дисциплін згідно навчального плану закладу освіти.

Планування навчального процесу з урахуванням курсу "Юридична клініка" не повинно відбуватися шляхом механічного, простого додавання вказаного курсу до навчального плану. Кожен заклад освіти, з урахуванням спеціалізації, повинен інтегрувати цей курс, скоординувавши зусилля викладачів всіх курсів.

Координація зусиль науково-викладацького складу закладу освіти в контексті набуття практичних вмінь та навичок повинна пов'язуватись з певними цінностями і сприйняттям соціального порядку.

Програми освіти в "Юридичних клініках" повинні мати варіативні і експериментальні положення, але без змін порядку і змісту навчальних планів.

Юридична освіта студентів є неповною без набуття необхідних практичних навичок роботи з клієнтом, які може дати така педагогічна новація [7].

Список використаних джерел

1. Lawyer XXI [Електронний ресурс] — Режим доступу : www.u21.org.ua.
2. Суровська, Л. Ю. Юридична клініка: нові перспективи розвитку [Текст] / Л. Ю. Суровська / Юридична газета. — 2005. — № 36.
3. Моисеев, Ю. А. Сборник материалов к спецкурсу “Юридическая практика” [Текст] / Ю. А. Моисеев, Н. В. Удод, Т. С. Киселёва. — Донецк : ДонГУ, 1998.
4. Erhard Blankenburg, Legal Aid in The Netherlands [Text]. — p. 1.
5. Міжнародний фонд “Відродження” [Електронний ресурс] — Режим доступу : www.irf.kiev.ua.
6. Столяренко, А. М. Юридическая педагогика [Текст] : [курс лекц.] / А. М. Столяренко. — М. : Тандем ; Экмос, 2000. — 496 с.
7. Юридична клініка [Електронний ресурс] — Режим доступу : www.lawclinic.org.ua.

Рекомендовано до друку кафедрою теорії та історії держави і права
Чорноморського державного університету імені Петра Могили
(протокол № 12/09-10 від 18 травня 2010 року)

Надійшла до редакції 29.06.2010

Сыч В. А. Главные цели деятельности юридических клиник

Определяются основные цели в деятельности юридической клиники: во-первых — это предоставление бесплатной юридической помощи, в первую очередь, малообеспеченным гражданам; вторая цель — использование клинической деятельности в процессе обучения студентов, чтобы они знали не только то, что написано в законах и учебниках, но и то, что происходит в реальной жизни, и получили практические навыки в консультировании, составлении документов, ведении судебных дел, обжаловании неправомерных действий, решений и приговоров судов.

Ключевые слова: экспериментальные положения, координация научного процесса, легальные клиники, бесплатная юридическая помощь, дуализм, профессионализм студента-юриста, усовершенствования практического опыта.

Sich, V. A. Overall Objectives of Legal Clinics

At work research it is possible to define main objectives in activity of legal clinic: first is a granting of a free legal aid, first of all, to needy citizens; the second purpose — use of clinical activity in the course of training of students that they knew not only that is written in laws and textbooks, but also that occurs in a real life, and was received by practical skills in consultation, drawing up of documents, conducting actions of proceeding, the appeal of wrongful actions, decisions and sentences of courts.

Key words: Experimental positions, coordination of scientific process, legal clinics, free legal aid, dualism, professionalism of the law student, improvement of practical experience.

